

Un program conservator de modernizare a României interbelice: Dimitrie Gusti în cadrul Partidului Național Țărănesc

Șerban, Stelu

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Șerban, S. (2010). Un program conservator de modernizare a României interbelice: Dimitrie Gusti în cadrul Partidului Național Țărănesc. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 10(2), 311-322. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-448367>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

Un program conservator de modernizare a României interbelice

Dimitrie Gusti în cadrul Partidului Național Țărănesc

STELU ȘERBAN

În acest articol propun un portet politic și doctrinar al sociologului și omului politic Dimitrie Gusti. Argumentele converg către ideea că Dimitrie Gusti a întruchipat mai degrabă o poziție doctrinară conservatoare într-un partid, Partidul Național Țărănesc, etichetat de multe ori în grabă ca fiind „de stânga”¹.

În prima parte a articolului voi schița caracteristicile conservatorismului atât ca doctrină politică în genere, cât și ca familie de idei politice și programe existente în România anilor interbelici. Mă voi referi apoi la contextul și condițiile aderării lui Dimitrie Gusti la Partidul Național Țărănesc, pentru ca în următoarele secțiuni să urmăresc premisele teoretice care au stat la baza programului politic al lui Dimitrie Gusti, ca și consecințele programatice ale acestora. Vor fi subliniate caracteristici care justifică încadrarea lui Dimitrie Gusti în rândul doctrinei conservatoare.

Conservatorismul politic. Câteva trăsături

Conservatorismul ca doctrină politică promovează un set de valori specifice, în contrapunct cu doctrinele liberalismului contractualist ca și cu ideologiile socialiste sau social democrat². Persoana umană și comunitatea din care face parte au locuri egale în viziunea conservatorilor. Indivizii trăiesc solidari cu comunitățile. Acestea le sunt familiare iar ei sunt legați afectiv de ele³. Contractualismul este astfel o ficțiune și nu poate oferi baza unei solidarități sociale satisfăcătoare.

În acest sens, nici drepturile individuale nu sunt acceptate de conservatorism. Persoanele umane sunt diferite prin nevoile și aspirațiile pe care le au. Diversitatea impune trecerea dincolo de cuplul steril libertate-egalitate ca și interesul pentru persoana umană în unicitatea ei. A fi conservator înseamnă în această privință a pleca de la „omul concret”, așa cum este el, cu defecte și calități, în relațiile lui cu apropiații, vecinii, rudele, prietenii⁴.

Sunt însă valori absolut necesare care trebuie garantate precum proprietatea și viața. Instituțiile sociale tradiționale, familia, Biserica, acționează pentru protejarea acestora și asigurarea unui climat confortabil indivizilor într-o comunitate. În acest punct diferența față de doctrinele socialiste este maximă.

---

¹ Articolul se bazează pe comunicarea prezentată la conferința *România Mare: Integrare și Dinamici Culturale*, organizată de Muzeul Național al Literaturii Române, Fundația „Amfiteatru”, Revista *Cuvântul* și Ministerul Culturii și Cultelor, Sinaia, 28-29 noiembrie 2008.

² Robert NISBET, *Conservatorismul*, trad. de Sorin Cucera, Du Style, București, 1998 (1986), pp. 45-103.

³ Michael OAKESHOTT, *Raționalismul în politică*, trad. de Adrian-Paul Iiescu, All, București, 1995 (1962), p. 79.

⁴ *Ibidem*, p. 93.

A fi conservator reprezintă un stil de viață și un set de preferințe culturale. Sunt preferate familiarul, cunoscutul, limitatul, aproapele, acceptabilul în dauna contrarelor lor. De asemenea, stilul de viață conservator presupune păstrarea și cultivarea prietenilor și legăturilor sociale, a atașamentelor afective, împotriva relațiilor profitabile¹.

Un principiu doctrinar important în conservatorism este acela al schimbării sociale. Deși s-a subliniat de multe ori ostilitatea conservatorilor față de schimbarea socială, în fapt este vorba doar de prudență, calcul al riscurilor, prevedere. Sunt respinse categoric doar mistica schimbării sociale, caracteristică socialismelor, ca și ideile progresului social continuu și nelimitat. În locul acestora sunt preferate modalitățile de adaptare la schimbare, inovațiile cu risc calculat, practicile de autogovernare ale grupurilor și comunităților locale. Un guvernământ central nu poate astfel decât să ofere acel *vinculum juris* prin care îndepărtează frustrările, nesiguranța, patimile cauzate de conflictele și nedreptățile schimbării sociale².

Genealogia istorică și sursele conservatorismului sunt prodigioase. Nu este însă locul aici să intrăm în această tematică. Reținem un lucru important din genealogia conservatorismului, anume apariția sa ca reacție multiplă, mai întâi la radicalismul revoluțiilor, în special cea franceză de la 1789, apoi la procesele rapide de industrializare și schimbare socială accelerată din prima parte a secolului al XIX-lea în Europa de Vest. Esența acestei reacții a fost de natură culturală, caracteristică păstrată și după trecerea conservatorismului peste Atlantic în SUA³. Aici el s-a suprapus cu un fond social deja existent și care ținea mai degrabă de cultura politică americană și de istoria formării SUA, anume individualismul⁴.

Urmând această schiță sumară a conservatorismului ca doctrină politică putem aprecia în ce măsură ceea ce s-a numit conservatorismele României moderne pot fi etichetate și incluse în această doctrină. Să reținem în acest punct că și conservatorismele României au apărut ca reacție la excesul modernizator, la ideile schimbării forțate a societății românești⁵. Natura acestei reacții a fost și ea una culturală. Nu întâmplător programul criticist inițiat de Titu Maiorescu și Societatea Junimea a cuprins mai puțin oameni politici, chiar și din Partidul Conservator de atunci, cât oameni de cultură și de direcție, formatori de opinie publică. Programul criticist nu a fost strict controlat, nici ideologic, nici instituțional⁶. A fost mai degrabă o mișcare de idei ca și o mișcare politică⁷, ferment al unei noi generații politice care a cuprins viitori conservatori de frunte. Ea face parte din categoria mișcărilor politice care au modelat

¹ *Ibidem*, pp. 79-80.

² *Ibidem*, p. 81.

³ Robert NISBET, *Conservatorismul*, cit., pp. 122-123.

⁴ Identificat și analizat de către Alexis de Tocqueville, a cărui operă Nisbet o așează între sursele conservatorismului (*Ibidem*, pp. 25-44).

⁵ Laurențiu VLAD, „Conservatorismul politic în România veacurilor XIX-XX”, p. 15, în IDEM (ed), *Conservatorismul românesc. Concepte, idei, programe*, Nemira, București, 2006, pp. 5-21.

⁶ Henri H. STAHL, *Gânditori și curente de istorie socială românească*, Editura Universității București, 2001; Stelu ȘERBAN, „Topics and Polemics. On a Book of Henri H. Stahl”, în Ștefan DORONDEL, Stelu ȘERBAN (eds.), *Between East and West. Studies in Anthropology and Social History*, Institutul Cultural Român, București, 2005, pp. 131-151.

⁷ Zigu ORNEA, *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, București, 1978.

conservatorismul, atât ca doctrină, cât și ca personal politic¹. De aceea, atenția de care s-a bucurat din partea cercetătorilor este semnificativă pentru analizele doctrinelor și sistemelor politice.

Conservatorism în România interbelică

Locul important al conservatorismului în România epocii moderne, de până la Primul Război Mondial, este binecunoscut grație unor lucrări relativ recente². Mai puțin însă s-a scris despre conservatorism în epoca anilor interbelici. S-a considerat tacit că dispariția Partidului Conservator a dus la efasarea ideilor conservatorismului politic, acceptându-se că în cel mai bun caz acestea au fost asimilate de alte doctrine, precum cea țărănistă.

Am încercat într-un articol mai vechi să argumentez că ideile conservatoare au reprezentat fermentul pentru cultura politică a noii clase politice din România interbelică³. Mai mult, personalitățile fostelor partide conservatoare au jucat roluri importante în cadrul partidelor nou apărute pe scena politicii interbelice⁴. Cu excepția partidelor radicale bazate pe un control ideologic strict, la stânga, Partidul Social Democrat și Partidul Comunist, la dreapta, Mișcarea Legionară, fostele cadre politice conservatoare au aderat la mai toate partidele politice interbelice⁵. În plus, au existat și formațiuni politice cu orientare conservatoare declarată, care deși au avut un slab suport electoral au jucat un rol important în erodarea bazei de încredere a „rotativei” liberali – naționali-țărăniști. Amintim aici formațiuni precum Partidul Agrar, Liga Agrară, Partidul Conservator, ori Partidul Național Liberal-Gh. Brătianu (acesta mult mai consistent electoral), care au avut în conducerea lor mulți dintre conservatorii marcanți (Constantin Argetoianu, Constantin Garoflid, Grigore Filipescu, Simion Mehedinți).

Ilustrativ este astfel guvernul de „personalități” condus de Nicolae Iorga și impus de Carol al II-lea, care avea în componere alături de personalități neimplicate politic (Gheorghe Ionescu-Șișești, Victor Vâlcovici) și foști membri ai mișcării conservatoare (C. Argetoianu, C. Hamangiu, N. Ottescu, G. Tașcă). Primul căruia i se adresase Carol al II-lea pentru formarea guvernului (numit de „uniune națională”) era un fost conservator-democrat, Nicolae Titulescu.

---

¹ Robert Nisbet analizează în lucrarea citată apariția conservatorismului american, punctând rolul pe care „Noua Stângă” și revoltele studentești ale anilor 1960 l-au jucat în acest context (Robert NISBET, *Conservatorismul*, cit., pp. 130 ff.). Pentru Nisbet aceste mișcări au fost expresia unor tendințe și forțe conservatoare frustrate „că li s-a furat revoluția”. Principala țintă a revoltelor a fost prin urmare, *establishment*-ul academic majoritar liberal.

² Ion BULEI, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, Ed. Politică, București, 1986, volum reeditat în anul 2000.

³ Stelu ȘERBAN, „Elitele partidelor conservatoare în cadrul clasei politice românești a deceniului trei”, *Revista Institutului de Teorie Socială*, tom IV, nr. 3, 2000, pp. 49-60.

⁴ Stilul politic conservator era privit cu ironie de tinerii politicieni. Tânărul național-țărănist Grigore Gafencu, participant la ședințele clubului din București ale viitorului Partid Conservator condus de Grigore Filipescu și având drept colaborator la ziarul *Argus* pe fostul conservator-progresist Andrei Corteanu, îi denumește pe conservatori „don-quijoții vieții noastre publice” (Grigore GAFENCU, *Însemnări politice*, Humanitas, București, 1991, p. 165).

⁵ Mai în detaliu am abordat această temă în Stelu ȘERBAN, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, Paideia, București, 2006, pp. 131-133.

Din punct de vedere doctrinar semnificativă este dezvoltarea conservatorismului antebelic al unui Petre P. Carp, Titu Maiorescu ori Al. Marghiloman¹, de către Constantin Rădulescu-Motru. Între primii Al. Marghiloman este cel care a activat politic și după Primul Război Mondial. Câteva cuvinte despre conservatorismul lui sunt astfel necesare. Având o mare experiență politică (a ocupat prima dată fotoliul ministerial în 1888), format de spiritul autenticului conservator care a fost P.P. Carp, Alexandru Marghiloman (1854-1925) este reprezentativ în cea mai mare măsură pentru felul în care clasa politică a României mici s-a adaptat noilor condiții de după 1918. Afirmația ar părea paradoxală ținând cont că Partidul Conservator, și Progresist după 1918, a fost anihilat de mărirea corpului electoral din România după 1918. Trebuie ținut însă cont că în aceste condiții extrem de vitrege, începând cu controversata guvernare din 1918 și încheind cu publicarea faimoaselor sale note politice (postum în 1927), Marghiloman a știut să mențină atât în atenția opiniei publice, cât și în lumina scenei politice ideile unui conservatorism politic modern și extrem de necesar României deceniului trei. De asemenea, retrospectiv, trebuie să apreciem că în hățișul tatonărilor politicianiste de până la 1926, partidul condus de Marghiloman a dus cea mai rațională politică de alianțe, orientându-se către Partidul Poporului, căruia i-a furnizat cadre și cu care, de altfel, a și fuzionat în 1925.

Conservatorismul definit de personalitatea sa se înrudește cu spiritul analitic, empirismul și pragmatismul conservatorismului anglo-saxon. Discursul său politic, echilibrat, argumentat și neutru a părut, celor obișnuiți cu retorica parlamentară a unui Take Ionescu, lipsit de miez sau chiar plicticos. La tribună Marghiloman nu aborda problemele „esențiale” ale națiunii și nici nu-și înflorea stilul expunerii². Centrat însă pe subiecte concrete și grație puterii sale de analiză, el oferea soluții practice, într-un stil care va pregăti terenul pentru generația politică de după 1930.

Ideile politice ale lui Marghiloman se încadrează aproape perfect în caroiul doctrinar al conservatorismului. El spune în 1922 că cele două repere ale conservatorismului sunt tradiția și realitatea:

„Doctrina conservatoare este o doctrină care în mersul înainte al unui stat, nu pierde niciodată din vedere două lucruri: întâi învățătura trecutului, *tradiția*, și al doilea, starea reală a țării, *realitatea*”³.

De pe această bază, anume „politica pozitivă, reală, a faptelor” el socotește „deșarte” și ineficiente drepturile individuale în „formula metafizică a *fraternității, libertății și egalității*”.

Marghiloman acceptă ideea de progres dar nu unul care „se face prin salturi”, ci acela care reconstruiește și recuperează tradiția⁴. Consecințele acestor premise

¹ Cei trei au făcut parte din Partidul Constituțional, desprins în 1891 din Partidul Conservator, și revenit în 1907. Disidența a avut o limpede motivație doctrinară, mare parte din ideile criticismului maiorescian fiind asimilate în doctrina noului partid (Zigu ORNEA, *Junimea...cit.*, pp. 195-225)

² P.I. GHIAȚĂ, *Oameni și fapte*, Editura Ideia, București, 1938, p.18; C.C. GIURESCU, *Amintiri*, Editura Sport-Turism, București, 1976. p. 120.

³ Al. MARGHILOMAN, „Doctrina conservatoare”, în ***, *Doctrinile partidelor politice*, Garamond, București, f.a. (1924), pp. 155-165/p. 157.

⁴ *Ibidem*, p. 159. S-a afirmat că Marghiloman a elaborat „cea mai completă imagine a tradiției în viziunea conservatoare” (Daniela COSTACHE, Laurențiu VLAD, „Experiența și tradiția”, p. 92, în Laurențiu VLAD (ed), *Conservatorismul românesc*, cit., pp. 89-93).

sunt „o politică religioasă și o politică de apărare a proprietății”, ca și o doctrină socială: „doctrina conservatoare a devenit socială”¹. Aici Marghiloman dă ca exemple politicile conservatorului Disraeli în Marea Britanie și ale lui Petre P. Carp în România (legislații de protecție socială, asigurarea unui nivel minim de trai, asistența și igiena socială, legislație a pensiilor).

Față de conservatorismul lui Marghiloman, Constantin Rădulescu-Motru a reprezentat un „țărănism conservator”². Viziunea sa este una „complementară celei propuse de Al. Marghiloman”³, prin aceea că Motru identifică un tipar antropologic majoritar în România interbelică, țăranul, prin care conservatorismul politic putea să devină aderent și intrinsec sistemului politic⁴. Nu insistă mai mult asupra ideilor politice ale lui Motru, întrucât ele au o legătură prea slabă, mai slabă în orice caz decât conservatorismul lui Marghiloman, cu concepția lui Dimitrie Gusti⁵. S-au identificat totuși la Motru câteva trăsături ale doctrinei și raționalității conservatoare: respingerea „revoluționarismului”, contextualismul conceptual (cu referire la Michael Oakeshott)⁶. Numele lui Motru trebuie însă reținut în articolul de față întrucât, așa cum voi argumenta în secțiunea următoare, el a fost cel care a livrat identitate politică și programatică curentului conservator din Partidul Național Țărănesc. În spațiul ideilor amenajat de Motru a putut Dimitrie Gusti să-și desfășoare ministeriatul.

Dimitrie Gusti și Partidul Național Țărănesc

În următoarea parte a articolului pun accentul pe contextul politic al intrării lui Dimitrie Gusti în rândurile PNT. Deși i se propusese încă de la începutul anilor 1920 intrarea în Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache, D. Gusti se va apropia de acest

¹ Al. MARGHILOMAN, „Doctrina conservatoare”, cit. p. 164.

² Ioan STANOMIR, *Conștiința conservatoare*, Nemira, București, 2004, pp. 47-70.

³ *Ibidem*, p. 48.

⁴ La începutul anilor 1920 Constantin Rădulescu-Motru îl descrie pe țăranul român astfel: „Pentru țăran singura experiență care îi impresionează simțurile și pe care o păstrează memoria este producția naturală [...] Cum însă producția naturală nu se desfășoară în totalitate înaintea ochilor săi, țăranul împlinește lanțul celor ce nu se văd cu ceea ce crede el că stă dedesubtul lucrurilor. Dedesubtul lucrurilor stă, la țăranul român, puterea lui Dumnezeu și a sfinților. Puterea sfinților [...] cu efecte imediate, practice; puterea lui Dumnezeu cu efecte îndepărtate, morale... Singurii născuți cu un suflet conservator sunt țărani [...] în țara românească toată lumea vrea să fie la putere afară de țărănime [...] «jocul de-a revoluția», pentru a ajunge la masa privilegiatilor, nu-l cunoaște țărănimea. Ea face revoluția când cere fatalitatea, cum a fost în 1907, pentru a întrona ceea ce e drept, adică ceea ce e demult intrat în deprinderile ei de a gândi, și nu pentru a experimenta [...] Alături de credința în împărăția cerului, este tot așa de tare credința în judecata celor răi. Și cum în creștinismul primitiv cei răi erau păgânii, judecata celor răi înseamnă curățirea pământului prin foc și potop, așa cum scrie în Apocalipsă [...] [De aceea], cea mai mică încercare de reformă socială este mărită la proporțiile unei catastrofe. Tradiția mesianismului primitiv se redesteaptă la fiecare prilej” (*Țărănismul, un suflet, o credință*, Cultura Națională, București, f.a., pp. 14, 30-33).

⁵ Am abordat pe larg și în context concepția lui Motru în cartea Stelu ȘERBAN, *Elite, partide și spectru politic...cit.*, pp. 181-182, 211-214, 281-282.

⁶ Ioan STANOMIR, *Conștiința conservatoare*, cit., pp. 50-55; Ana-Maria RĂDULESCU, Laurențiu VLAD, „Critica raționalismului politic și a revoluțiilor”, p. 33, în Laurențiu VLAD (ed), *Conservatorismul românesc*, cit., pp. 25-33.

partid abia la începutul anilor 1930. În acel timp radicalismul ideologic țărănist se atenuase prin fuziunea cu Partidul Național condus de Iuliu Maniu. Pandantul acestei fuziuni a fost plecarea din partid a unor personalități radicale, vechi țărăniști, precum dr. Nicolae Lupu, Constantin Stere și Grigore Iunian. La ameliorarea climatului ideologic din Partidul Național Țărănesc a contribuit și intrarea unor personalități politice din fostele partide conservatoare, Gh.G. Mironescu, Nicolae Titulescu, Constantin Rădulescu-Motru. Celui din urmă i se datorează apropierea lui D. Gusti de PNT, soldată cu ocuparea funcției de ministru al instrucției, cultelor și artelor în cele două guverne național-țărăniști din anii 1932-1933.

Nu este sigur că Gusti a fost membru al Partidului Național Țărănesc. El declară că nu, dar trebuie să ținem cont că situația în care a făcut această declarație era una de forță majoră, anume o serie de memorii trimise în anii 1946 și 1950 autorităților comuniste¹. G. Vlădescu-Răcoasa nu menționează nici el intrarea lui Gusti în Partidul Național Țărănesc. Propunerea de a ocupa funcția de ministru ar fi fost inițial pe resortul externelor și ar fi venit „de la un bun prieten, personaj important în Partidul Național Țărănesc, și intim al domnului Vaida”². Nicolae Titulescu ar fi fost acel personaj, spune Gusti în memoriile adresate autorităților comuniste. În sfârșit nici fratele său, Anastasie Gusti nu spune limpede dacă Dimitrie a fost ori nu, membru al PNT³.

Gusti era legat afectiv de Rădulescu-Motru⁴. La rândul lui, Motru îl elogia pe Gusti fiindcă cel din urmă își propunea ca sociolog „cercetarea omului real”. Este adevărat că la sfârșitul anilor interbelici Motru, atras tot mai mult de extremismele etnocentrice, se delimita de concepția lui Gusti. Motru spunea în 1943 despre Gusti că nu a fost decât „un animator teoretic” văzând „poporul român ca o unitate geografică, și nu ca o unitate de destin”⁵.

Nu numai prin această simpatie reciprocă a contribuit Motru la aderarea lui Gusti la Partidul Național Țărănesc. Au contribuit, poate chiar în mod decisiv, modificările

¹ Gusti declară: „Nu am făcut parte din clubul partidelor politico-liberale, conservatoare sau țărăniști” (Dimitrie GUSTI, *Opere*, vol. VII, Editura Academiei Române, București, 1993, pp. 80-81), și reia aproape exasperant afirmația că nu a fost înscris în vreun partid (*Ibidem*, pp. 87, 91, 97, 99).

² G. VLĂDESCU-RĂCOASA, *Profesorul Dimitrie Gusti. Viața, opera și personalitatea*, în ***, *XXV ani de învățământ universitar: 1910-1935*, Institutul Social Român, 1937, pp. 110-132/p. 118.

³ Anastasie Gusti este o personalitate interesantă și ilustrativă pentru elitele anilor interbelici. Fără să fie afiliat politic, a ocupat funcția de director în ministeriatul muncii al lui Grigore Trancu-Iași. A fost profesor la Academia de Înalte Studii Comerciale. Trancu-Iași, fost național liberal, trecuse prin efemerul, dar nu mai puțin interesantul Partid al Muncii înființat în anii Primului Război Mondial, pentru ca să ocupe funcția de ministru al muncii în guvernele Partidului Poporului din anii 1920-1921 și 1926-1927. A intrat în 1934 în Partidul Național Țărănesc (Ion MAMINA, Ion SCURTU, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Silex, București, 1994, p. 250). Lui i se datorează promovarea primei legislații a muncii și organizării asistenței sociale coerente în anii interbelici (*Ibidem*, pp. 36-41). Anastasie Gusti a publicat în anii 1930 o serie importantă de articole în revista *Libertatea*, condusă de economistul liberal George Strat. George Strat i-a prefăcut lui Anastasie Gusti cartea în care cel din urmă își adunase studiile publicate de-a lungul anilor (*Scieri sociale, politice și economice*, Editura Librăriei Universitare I. Cărbăș, București, 1940).

⁴ Exista o simpatie reciprocă între Gusti și Motru (cf. Cristian PREDA, „Un totalitarism peotriva sufletului românesc”, studiu introductiv la Constantin RĂDULESCU-MOTRU, *Scieri politice*, Nemira, București, 1998, pp. 7-62/pp. 9, 57 n. 5).

⁵ *Apud* Zoltan ROSTAS, *Atelierul gustian*, Tritonic, București, 2005, pp. 178-179.

de program politic în problema instrucției publice, pe care Motru le operase deja în cadrul PNT. Ajungând în cele din urmă la guvernare în 1928, PNT a realizat prin doctrinarii săi inconsistența programului social. Mai mult, tezele luptei de clasă, precum și cooperatismului, împărtășite de țărăniști, erau în totală discordanță cu solidarismul ardelenilor. Puținele dimensiuni comune ale programelor lor sociale se regăseau în conservatorismul ilustrat de Constantin Rădulescu-Motru, și alți foști membri ai partidelor conservatoare migrați la țărăniști, încă la începutul deceniului. Pe de altă parte, abandonarea de către echipa liberală a dr. C. Angelescu a tradiției haretiste a lăsat liber de susținere politică un proiect de reformare a instrucției publice care se dovedise fructuos. Acest proiect, pe de o parte, fusese corelat cu un program social de esență cooperatistă, iar, pe de altă parte, generase o elită de notabilități locale ostilă noului program liberal. În acest context ministeriatul național-țărănist al lui Nicolae Costăchescu pe resortul instrucției publice, cultelor și artelor (unificate în 1929) în guvernele dintre 1928 și 1931, nu a făcut decât să reînnoade o tradiție mai veche. Ea s-a concretizat prin înlocuirea legii liberale a învățământului secundar, printr-una proprie, ca și prin întocmirea unui proiect al legii învățământului superior, ambele categoric respinse de dr. Constantin Angelescu. Constantin Rădulescu-Motru, intrat în PNT chiar în 1928, a adus la întocmirea acestor două proiecte o contribuție importantă, în primul rând prin articolele academice prin care a fundamentat aceste proiecte¹.

S-a afirmat de către Octavian Tăslăoanu că apropierea lui Gusti de PNT s-a datorat și aripii naționalilor ardeleni din partid². Este posibil dacă ținem cont că cei doi prim-miniștri sub care Gusti a deținut ministeriatul au fost Iuliu Maniu și Alexandru Vaida-Voievod. De altfel, solidarismul promovat de liderii doctrinari ai naționalilor ardeleni, Mihail Șerban și Mihail Popovici³ era mult mai afin cu concepția lui Gusti decât țărănismul lui Ion Mihalache.

În orice caz Gusti se afla în dezacord cu secundul său la conducerea ministerului, sociologul universitar din Iași și fostul său elev în cadrul Seminarului de etică și sociologie de la Iași, Petre Andrei⁴. Trebuie spus totuși că asocierea lui Petre Andrei,

---

¹ Constantin RĂDULESCU-MOTRU, „Reforma învățământului secundar”, *Revista de filosofie*, XIII, nr. 3, 1928, pp. 282-303.

² Octavian TĂSLĂOANU, *Valuri politice*, București, 1934, pp. 16-18.

³ Stelu ȘERBAN, *Elite, partide și spectru politic...cit.*, pp. 209-210.

⁴ Era cunoscut în epocă conflictul de idei și persoane dintre Petre Andrei și Dimitrie Gusti (cf. Henri H. STAHL, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociale”*, Minerva, București, 1981, pp. 222-223). Petre Andrei fusese, în anii 1914-1915, elev ai lui Gusti în cadrul Seminarului de etică și sociologie de la Iași. Alături de el s-a aflat și Nicolae Ghiulea, un nume mai puțin cunoscut, dar și el lider doctrinar al Partidului Național Țărănesc. Profesor de filosofie socială la Universitatea din Cluj și om politic național-țărănist, va expune într-o lucrare din 1936 proiectul unui „stat țărănesc”, așa cum îl vedea el, prin prisma experienței căpătate în calitate de Președinte al Comisiei bugetare și Raportor la Bugetul general al statului. Acest proiect nu avea însă legătură cu bazele ideologiei țărăniste din anii 1920 (lupta de clasă, cooperatismul, hegemonia clasei țărănești). În acei ani el participa la importantul proiect de înfăptuire al Universității din Cluj, fiind și membru activ în 1924-1926 al Extensiunii Universitare (cf. Florian ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, „Raport asupra activității desfășurate de „Extensiunea Universitară din Cluj” pe anul 1924-1925”, în Virgil BĂRBAT, Florian ȘTEFĂNESCU-GOANGĂ, *Extensiunea Universitară*, Tipografia Înfrățirea, Cluj, 1926, pp. 56-71. În plus fiind și secretar general al Ministerului Muncii va elabora mai multe broșuri de popularizare a filosofiei sociale publicate în Biblioteca Sămănătorul a Librăriei Diecezane din Arad, într-una dintre ele, *Ocotirea clasei*

plasat la „stânga“ curentelor din partid (alături de Mihail Ralea, M. Ghelmegeanu, Ernest Ene), a „contaminat“ programul ministerial pus în practică de D. Gusti¹. Existau între ei și diferențe de structură a ideilor politice. Andrei promova teza luptei de clasă în măsura în care schimbarea socială provocată astfel duce la selecția unei clase de mijloc formate deopotrivă din vârful societății rurale și din noii locuitori ai orașelor. Aceasta ar fi trebuit să ofere suport unei politici de dezvoltare a națiunii prin intermediul educației și instrucției publice. Învățământul de cultură generală devenea prioritar. Andrei se depărta sensibil de Gusti și Rădulescu-Motru, apropiindu-se în schimb mai degrabă de doctrinarii celorlalte partide ce fuseseră la guvernare, național-liberal și cel al poporului². Locul lui Gusti în partid devenea astfel mai vizibil și important.

Concepția politică conservatoare a lui Dimitrie Gusti

În secțiunea finală a articolului urmăresc premisele teoretice care au stat la baza programului politic al lui Dimitrie Gusti, ca și consecințele programatice ale acestora. Între caracteristicile care justifică încadrarea lui Dimitrie Gusti în rândul doctrinei conservatoare subliniez *evoluționismul social*, accentul pus pe *persoana umană*, *pragmatismul* și *restrângerea drastică a controlului politic prin limitarea funcțiilor statului*.

Trebuie menționat că diferit față de Rădulescu-Motru, care a vehiculat din plin eticheta de „conservator“, Gusti nu s-a descris vreodată, nici ca personalitate politică, nici cu trimitere la concepția sa, prin acest termen. El a profesat în schimb, în interpretarea mea, un conservatorism consecvent, atât în prodigioasele programe de acțiune socială pe care le-a coordonat, cât și în cercul mai intim al ideilor sale politice³.

Conservatorismul lui Gusti însemna înainte toate respingerea ideilor „luptei de clasă“, a cooperatismului și a hegemoniei „clasei“ țărănești. Dacă îl urmăim pe același Tăslăoanu, dezacordul față de aceste idei ar fi dus la refuzul lui Gusti de a intra în rândul țărăniștilor încă din anii 1920. De altfel, însuși Gusti considera în conferința sa din 1928, *Politica culturii și statul cultural*, că filosofia socială a cooperăției nu este încă adecvată datelor culturale ale țărânimii din România de atunci. El afirmă atunci:

---

de mijloc. Chestiunea meseriașilor, Arad, 1926, susținând „românizarea orașelor pentru întărirea burgheziei și intelectualității noastre“.

¹ Pentru o semnificativă aprofundare a direcțiilor doctrinare național-țărănești din deceniul trei v. Partidul Național Țărănesc, *Rapoartele comisiei de întocmire a programului*, București, 1934.

² Stelu ȘERBAN, *Elite, partide și spectru politic...cit.*, pp. 228-229.

³ Mă alătur în această privință unor autori care își propun să deceleze afilierea la conservatorismul politic a unor personalități care nu și-au asumat deschis această etichetă. Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad se întreabă astfel dacă personalități precum Mihai Eminescu, Aurel C. Popovici, Nicolae Iorga sau Constantin Rădulescu-Motru pot fi afiliați conservatorismului politic (Ioan STANOMIR, Laurențiu VLAD, „A fi conservator“, p. 26, în IDEM (ed.), *A fi conservator. Antologie, comentarii și bibliografie*, Meridiane, București, 2002, pp. 5-27). Răspunsul este pozitiv, afilierea fiind validată prin elaborarea unui ideal-tip de „a fi conservator“ ale cărui teme personalitățile în discuție le-au abordat și dezvoltat.

„Se știe prea puțin că până nu se dă țăranului un solid fundament spiritual, toate problemele cooperative, de credit, de producție ș.a.m.d. rămân suspendate în aer”¹.

Gusti nu accepta nici ideea de hegemonie a clasei țărănești. Ca și Motru, și el considera că simplul fapt al majorității sociale țărănești din România de atunci nu justifică accesul ei la puterea și instituțiile politice. Națiunea nu se confundă cu majoritatea țărănească. Pe de altă parte însă, Gusti pleacă de la această situație și elaborează un concept de *cultură* care să fie adecvat majorității sociale țărănești și care să ofere baza de solidarizare și omogenizare a națiunii. Luând ca exemple Danemarca, pentru societatea rurală, și Austria, pentru cea urbană, el deosebește „cultura poporului și așa zisa cultură generală”. Prima are o sferă mai extinsă decât cealaltă:

„«Cultura generală» este o educație specială a culturii adevărate, o ediție filantropică, pentru popor [...] Este așa zisa «popularizare» a științei, adică străduința de a feri poporul de o prea mare încordare spirituală, și a-i da «cultură» cu lingurița, fără să observe, fără să știe, cu abilități și stratageme”².

Parafrazele și ironia strecurate în aceste rânduri se datorau contextului imediat, anume respingerea programului liberal, care făcea din cultura generală scopul central al instrucției publice.

Gusti nu se limitează însă la contextul imediat. Pentru el „cultura este altceva decât știința. Gradul culturii nu crește cu quantumul cunoștințelor câștigate”. Aceasta întrucât „cultura este un proces, o devenire permanentă, niciodată o stare definitivă... [ea] este un raport de intensitate a omului cu bunurile culturale”³. Gusti vedea în această perspectivă o bază a „adevăratei acțiuni și politici culturale”.

Schimbarea socială în concepția lui Gusti era una prudentă, chiar dacă orientată prospectiv către viitor. Într-o lucrare din 1920⁴, subintitulată *Clasificarea sistemelor privitoare la societatea viitoare*, examina diferite concepții politice prin prisma problemelor posibile ale societăților viitoare. Preciza că dintre aceste probleme cea centrală, este „problema etică”⁵, anume, citând numele lui Immanuel Kant, că: „Omul este o personalitate, un scop în sine; dacă este așa omul niciodată să nu fie întrebuit ca mijloc”⁶. Din acest punct de vedere respingea radicalismul intrinsec

¹ Dimitrie GUSTI, *Politica culturii și statul cultural*, conferință ținută la 10 iunie 1928 în cadrul Institutului Social Român, publicată în IDEM (coord.), *Politica culturii*, Institutul Social Român, București, 1931, p. 481. Textul conferinței a fost inclus fără nici o schimbare în programul ministerial al echipei conduse de Dimitrie Gusti, IDEM (coord.), *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, cultelor și artelor*, București, 1934. Curios este că Gusti a ocupat din 1929 funcția de președinte al Consiliului Suprem al Cooperației (Lucian PREDESCU, *Enciclopedia României. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, Saeculum&Vestala, București, 1999 (1940). p. 383).

² *Ibidem*, p. 482.

³ *Ibidem*, p. 483.

⁴ Dimitrie GUSTI, *Comunism, socialism, anarhism, sindicalism și bolșevism*, Ed. Științifică, București, 1998 (1920).

⁵ *Ibidem*, p. 32.

⁶ *Ibidem*, p.119. În continuare referindu-se la Proudhon, Gusti schițează idealul social: „Sentimentul pios de respect al umanității în om, fraternitatea oamenilor în munca comună, emanciparea desăvârșită economică, intelectuală, morală și politică, a personalității prin întronarea dreptății și egalității sociale, iată idealul social” (p. 120).

al concepțiilor enumerate în titlu. Bolșevismului sovietic îi devoala „prăpastia dintre teorie și practică”, și „oportunismul”¹.

Modelarea adecvată a personalităților umane în grupuri solidare era, prin urmare, scopul în sine al acțiunii politice. Conceptul de cultură schițat mai sus oferea sursele și vehiculul acestei adecvări. Concepția lui se vedește și în această privință înrudită cu conservatorismul. Accentul este pus în egală măsură pe persoane și comunități solidare. De aceea, Gusti respinge decis atât individualismul, căruia îi identifică patru forme, cel anarhist, cel al „contractului social”, cel „izvorât din Declarația drepturilor omului” și cel „realist”, creionat de Machiavelli, cât și „teoriile societății absolute”². El observă că noile Constituții prevăd pentru indivizi atât drepturi politice, cât și datorii.

Pragmatismul lui Gusti și al echipei lui ministeriale este vizibil prin promovarea unei problematice a dezvoltării naționale care concura programul similar al rivalilor săi politici, național-liberalii. Acesta însemna delimitarea unui set de probleme bine definite, ale căror soluții erau de cele mai multe ori independente una față de cealaltă și generate de o expertiză tehnică care excludea atât riscul politic, cât și conotațiile ideologice. Ținta lui era definirea *nevoilor* reale ale societății și construcția unor instituții care să răspundă acestora. Astfel el vorbește despre promovarea unei democrații reale. Conceptul de nevoie socială devine central și prin prisma lui trebuie înțelese inclusiv campaniile sociologice pe care le-a condus.

Din pragmatismul lui Gusti și centrarea pe conceptul de nevoie socială decurge o altă caracteristică a conservatorismului lui, anume *limitarea funcțiilor statului*. Democrația reală după Gusti este

„alcătuită din două elemente componente: din producători și administratori. Idealul constituțional pentru adevărata democrație trece din ce în ce mai mult de la Ministere și din Parlament la producători și administratori”³.

Totuși trebuie reținut că Gusti refuză politica „înțeleasă numai din punct de vedere tehnic. Tehnicienii nu fac decât să exercite o voință a altora”⁴.

Gusti încearcă astfel să combine în cadrul instituțiilor statului principiul competenței profesionale cu cel al reprezentării politice. Idealul său este, spune Mircea Vulcănescu, „aristo-democrația”⁵. Corporațiile care organizează competențele profesionale trebuie limitate de Parlament ca reprezentant legitim al „unității morale a națiunii”. Parlamentul decide, în ultimă instanță dacă măsurile corporative sunt bune sau nu⁶.

Între *consecințele programatice* ale acestor premise mă opresc la două: 1. proiectul de instituționalizare a schimbării sociale și 2. schița unui „stat cultural” în vădită opoziție cu ideile „statului țărănesc” promovate de majoritatea doctrinarilor PNT.

¹ *Ibidem*, pp. 109, 112.

² Dimitrie GUSTI, „Individ, stat, societate”, pp. 415-418, în ***, *Noua constituție a României și noile constituții europene*, Institutul Social Român, București, 1922, pp. 407-425.

³ IDEM, „Politica școlară în cadrul noului stat cultural”, în IDEM (coord.), *Un an de activitate...cit.*, p. 496.

⁴ IDEM, „Politica culturii și statul cultural”, în IDEM (coord.), *Politica culturii*, cit., p. 485.

⁵ Mircea VULCĂNESCU, „Dimitrie Gusti. Profesorul”, în ***, *XXV ani de învățământ universitar: 1910-1935*, Institutul Social Român, București, 1937, pp. 5-95/p. 38.

⁶ Dimitrie GUSTI, „Individ, stat, societate”, cit., p. 422.

Intențiile reformatoare ale lui Gusti sunt cel mai clar expuse în masivul raport de activitate, mai mult de o mie de pagini, al ministerului pe care l-a condus în anii 1932-1933. Stufosae la prima vedere, cele mai mult de 1500 de pagini ale acestui material erau organizate pe trei secțiuni: date statistice și anchete de teren privind situația instrucției și a culturii la data debutului său în funcție (pp. 3-472), „doctrină școlară și culturale” (pp. 473-1128), respectiv realizările din timpul ministeriatului său (pp. 1129-1546). Ca întreg, acest raport de activitate este semnificativ, întrucât relevă spiritul de echipă, de cooperare care a orientat activitatea comună unor personalități precum C. Rădulescu-Motru, Petre Andrei, Mircea Vulcănescu, Iuliu Moldovan, Alexandru Borza și însuși Dimitrie Gusti. De asemenea, arată că programul Gusti nu consta numai într-o elaborare de doctrine, ci era în stare să mobilizeze și consistente resurse de acțiune politică.

Partea a II-a a raportului său este cea care interesează aici. În ea Gusti propunea reorganizarea Ministerului Instrucției, Cultelor și Artelor sub numele de „minister al educației/culturii naționale”. Menirea acestuia era integrarea continuă a indivizilor în viața societății naționale (Gusti folosește termenul de „socializare” în sensul lui sociologic). Altfel decât Andrei, la care raportul dintre acțiunea culturală și instrucția școlară era în favoarea celei din urmă, Gusti propune înființarea în cadrul noului minister (printr-o lege specială de „organizare culturală” prezentată Senatului în martie-aprilie 1933¹) a unui institut numit Direcție a Culturii naționale, care să preia și să extindă conform noului program activitățile anterioare ale unor instituții precum Casa Școlilor, Ministerul Cultelor și Artelor, Extensiunea universitară de la Cluj, Asociația ASTRA din Sibiu, Liga Culturală, Institutul Social Român². În fapt Gusti viza prin această continuă socializare (instituțiile culturii erau proiectate să preia acest proces după ce indivizii părăseau sistemul instrucției publice până la sfârșitul vieții³) un scop pe deplin explicabil în epoca interbelică, anume:

„Încadrarea voluntară a indivizilor în viața colectivă” prin „creerea acelei personalități sociale [...] sinteză creatoare a elementelor iraționale și a celor raționale ale omului [...] dintre acele motive efective profunde inerente [lui] care sunt: iubirea de sine, simpatia și religiozitatea, unite [...] cu acel imperiu de mijloace și scopuri în care ne naștem”⁴.

Gusti insistă asupra unității procesului cultural, înfățișat circumstanțial „sub două aspecte diferite: cultura superioară, creatoare, și cea a poporului”, dar care în conținut și ca efecte asupra vieții sociale „formează unul și același cerc închis, creațiunea fiind menită a circula și a fi asimilată, pentru ca odată asimilată să devină condiția unei noi creații”⁵.

Proiectul statului cultural era împletit la Gusti cu concepția sa privind problema socială. În acest fel, pe de o parte, caracterul și funcțiile pe care le-a atribuit acestuia apar ca strict instrumentale:

¹ IDEM, *Un an de activitate...cit.*, pp. 549-564.

² *Ibidem*, pp. 522-531.

³ V. organigrama Ministerului Educației Naționale cf. *Ibidem*, pp. XII-XV.

⁴ *Ibidem*, p. 497.

⁵ *Ibidem*, p. 517.

„Statul este în serviciul națiunii, și nu națiunea în serviciul Statului. Statul nu este decât organizarea și personificarea politică și juridică a națiunii, așa cum ea trăiește, în lumea valorilor ei economice și spirituale. Națiunea și numai ea este creatoare de aceste valori, în timp ce Statul este organizatorul valorilor naționale”¹.

Subordonând funcțiile statului, Gusti promova, pe de altă parte, un naționalism cultural aparent extremist. Mai mult, astfel el găsea de cuviință chiar să schițeze mecanisme ale excluderii sociale:

„În activitatea culturală, tot ceea ce contribuie la crearea comunității și conștiinței naționale este binevenit; ceea ce nu contribuie la această operă este indiferent; iar ceea ce-i este străin trebuie ocolit”².

Totuși, prin prisma concepției sale sociologice, înclinăm să vedem schema acestui naționalism în afara jocului instituțiilor puterii politice. Națiunea reprezenta la Gusti, o „comunitate spirituală”, dar mai degrabă virtuală în sensul dezvoltării sociale. Ea este sediul potențialităților („iscusințe” cum le numea metaforic Mircea Vulcănescu) pe care le actualizează la un moment dat o societate și un stat³. Mai mult, deși s-a susținut destul de recent că Gusti ar fi vizat o „știință a națiunii”⁴, credem că centrate pe *acțiunea* socială și politică, precum și pe sensurile speciale ale conceptului de cultură, anticipările lui în problema națiunii erau mai degrabă de ordin *pragmatic*.

După ministeriatul anilor 1932-1933 Gusti nu a mai avut condițiile prielnice să aplice ideile concepției sale politice conservatoare. Nici Partidul Național Țărănesc nu a mai ajuns la guvernare. În plus, retragerea lui Iuliu Maniu de la conducerea partidului, plecarea lui Vaida-Voievod, și revenirea în prim-plan a lui Ion Mihalache cu tezele sale țărăniste au compromis echilibrul la care Partidul Național Țărănesc ajunsese după 1928. Gusti a preferat de aceea, să se retragă în munca sa de profesor și „animator teoretic” cum îl numește Rădulescu-Motru. A mai făcut „politică” doar în cadrul Școlii sociologice încercând să împacă diferitele opțiuni doctrinare ale membrilor școlii. Nu a ezitat însă să ia poziție și chiar să excludă aderenții extremismelor politice. El a impus pe mai departe în cadrul comunității Școlii sociologice modul de „a fi conservator”, adică moderația, pragmatismul, și atmosfera de familiaritate, apropiere și colegialitate între membrii Școlii.

¹ Dimitrie GUSTI, „Politica culturii și statul...cit.”, pp. 484-485.

² *Ibidem*.

³ Dimitrie GUSTI, „Individ, stat, societate”, cit., p. 418.

⁴ Ilie BĂDESCU, „Cuvânt înainte”, la Dimitrie GUSTI, *Sociologia națiunii și a războiului*, Ed. Floare Albastră, București, 1995, pp. VII-XXVIII. Pentru o altă interpretare a conceptului de națiune și a relației ei cu statul la D. Gusti, v. Maria LARIONESCU, *Sociologie românească. D. Gusti, E. Speranția, C.D. Gherea*, vol. I, Institutul de Sociologie, Academia Română, București, 1995, pp. 55ff. Ne însușim de aici și sugestia autoarei după care D. Gusti ar fi echivalat națiunea cu „societatea civilă”.